

Rimske Cibalae

Vinkovci jesu grad na istoku Hrvatske, bogate prošlosti i jedno su od rijetkih naselja u Hrvatskoj pa čak i u Europi konstantno naseljeno još od neolitika.¹ U rimsko je vrijeme grad postojao pod imenom Cibalae (kasnije Colonia Aurelia Cibalae) i imao je značajnu ulogu na tom području te je bio jedan od većih urbanih središta u rimskoj Panoniji. Položaj u pozadini dunavskog limesa, pridonio je brzom razvitku grada, ali i njegovoj kasnijoj dekadenciji.

Kao što je već spomenuto u sažetku, Vinkovci imaju bogatu prošlost koja seže daleko u prapovijest, ali ovaj članak posvećen je jednom sjajnom razdoblju toga grada, a to je razdoblje rimske vladavine na tim prostorima. U početku bit će opisani događaji na tim prostorima netom prije uspostave rimske vlasti. Kasnije će se govoriti o izgledu grada, životu i ustrojstvu u njemu, prometnom položaju, ostacima kojima danas raspoložemo itd., a na kraju će biti opisana sudbina grada nakon provale barbarskih plemena.

Položaj grada i njegovi stanovnici prije Rimljana

Na jugu Panonske nizine, uz rubove Fruške gore, Dilja i Krndije teče rijeka Bosut na čijoj se lijevoj obali nalazilo rimsko naselje *Cibalae*. Zbog obilja vode, plodne zemlje, ali i mogućnosti komunikacije uvjetovane pogodnim zemljopisnim položajem, to područje bilo je odavno nastanjeno. Na širem području grada znanstvenici su zabilježili tragove prapovijesnih naselja od kojih su najstarija iz vremena starijeg neolitika kada su tu boravili nosioci starčevačke kulture. Danas je poznato da su u tim krajevima, u višeslojnim naseljima, stanovali ljudi koji su bili nositelji badenske, vučedolske, vatinske, ali i drugih prapovijesnih kultura. U 8. st. pr. Krista na području Vinkovaca živjeli su Iliri, i to pleme Breuci. Kasnije, u 3. st. pr. Krista nadiru Kelti čiji je narod Skordiska od tog vremena do dolaska Rimljana također nastanjivao te krajeve (Sanader, 2004: 25).

Rimljani uspostavljaju čvrstu vlast u Panoniji tek nakon žestokog ustanka dvojice Batona koji je trajao od 6. do 9. godine. Vezano uz ustanak, valja spomenuti bitku koja se odigrala 7. godine na području Volkajskih močvara

blizu Vinkovaca. Oba Batona iznenada su napala rimski tabor kojim su zapovijedali Aulo Cecina Sever i Marko Plautije Silvan. Rimljani su ih ipak porazili, ali su i sami imali teške gubitke (Matijašić, 2009: 171).

Cibalae su tada sigurno bile samo manje barbarsko selo koje nije imalo toliko važnosti da bi ga bilo vrijedno spominjati. (Brunšmid, 1994: 16).

Uspostava rimske vlasti i romanizacija ovog područja

Nakon što su prodrli do Dunava Rimljani podižu naselje na istom mjestu gdje je odavno bilo smješteno keltsko naselje (*oppidum*). To su naselje nazvali *Cibalae* što bi se moglo odnositi na brežuljkast teren uz samu obalu Bosuta na kojem je bilo podignuto (Sanader, 2004: 26).

U najranijoj fazi Cibala značajnu je ulogu imalo starosjedilačko miješano keltsko-panonsko stanovništvo koje je u vrijeme završne faze razvoja latenske kulture mlađega željeznog doba bilo naseljeno na utvrđenom naselju Dirov Brijeg te na naselju otvorenog tipa na Ervenici (Dizdar, Radman Livaja, 2004: 38).

Proces romanizacije sastojao se od akulturacije, tj. približavanja starosjedilaca rimskom načinu života. Lokalne elite brzo su shvatile da od suradnje s rimskom vlašću mogu imati više koristi nego štete te da im uključivanje u tokove rimskog gospodarstva može donijeti višestruku korist. Najistaknutiji članovi zajednice počeli su uvoditi elemente rimske civilizacije: latinski jezik, imena i imenske modele, podizanje spomenika i natpisa po uzoru na rimske običaje te naposljetku i način gradnje kuća od klesanog kamena. Bitno je napomenuti da romanizacija u načelu nije bila nasilan proces, nego su se zajednicama dodjeljivale povlastice kada bi dostigle određen stupanj romanizacije (Matijašić, 2009: 164).

Rimski grad

Oblik rimskog grada u Vinkovcima podsjeća na oblik rimskoga utvrđenog logora, ali Cibalae nisu nastale iz vojnog logora jer su mjere grada i do četiri puta veće, nego vojni logori na njemačkim limesima, a i Cibalae nisu imale stalnu vojnu posadu (Brunšmid, 1994: 18). Cibalae su u početku svakako služile kao obrambeno naselje jer je

¹ Smatra se da su Vinkovci naseljeni već gotovo 8 000 godina.

grad bio opasan zemljanim nasipom ispred kojega je bio iskopan jarak. Kasnije se taj zemljani bedem proširivao, a djelomično i učvršćivao uz pomoć zidova od cigle. Iako grad nije imao stalnu stacioniranu vojsku, poznato je da su njegovi stanovnici bili dijelom i vojni veterani.² Veterani koji su se naseljavali diljem Rimskog Carstva, pa tako i u Cibalama, bili su važan čimbenik u romanizaciji domaćeg stanovništva, a tu je bila još jedna prednost. Ti su se stanovnici mogli vrlo jednostavno mobilizirati u slučaju nenadanih nemira i pobuna (Sanader, 2004: 26).

Po ostacima bedema ustanovljeno je da je duljina grada Cibala iznosila otprilike 860 metara, a najveća širina oko 650 metara. Prema tome Cibalae su se prostirale na površini od otprilike 56 do 60 hektara. (Brunšmid, 1994: 15). S tolikom je površinom grad spadao u jedno od većih urbanih središta u rimskoj Panoniji (Rapan Papeša, 2011a: 13).

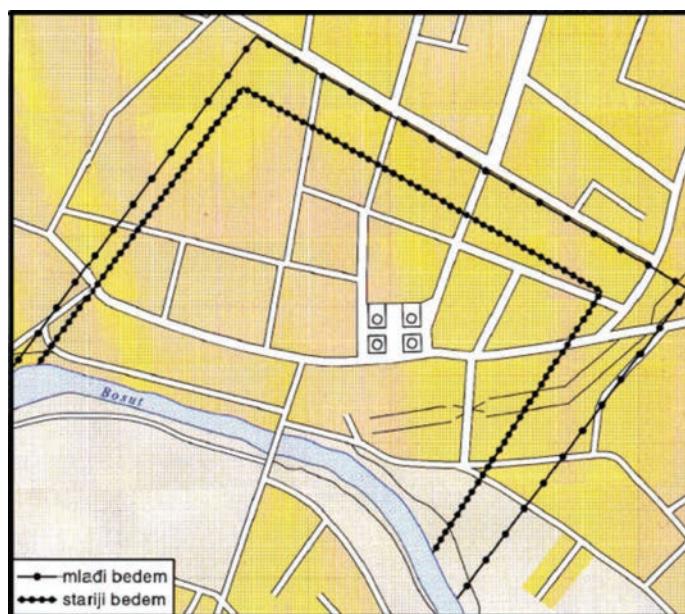
Cibalae dobivaju status municipija oko 124. godine u vrijeme vladavine cara Hadrijana što znači da jača lokalna gradska uprava, a čelnici su već imali građansko pravo (Matijašić, 2009: 226). Vrijeme vladanja cara Septimija Severa od 193. do 211. g. bilo je razdoblje velikog prosperiteta grada. Tijekom vladavine cara Karakale Cibala dobivaju i najveći mogući gradski status – rimske kolonije. Tada je grad na Bosutu dosegnuo najsajjnije razdoblje u antici (Sanader, 2004: 29).

Ono što Cibalae izdvaja iz prosjeka rimske kolonije jest velik broj zabilježenih lončarskih peći - više od 60 (Rapan Papeša, 2011b: 206, 207). Trgovinom u Cibalae stizala je i roba sa svih strana Carstva. Prilikom arheoloških istraživanja na svjetlo dana izišli su brojni uvezeni proizvodi, primjerice fini glineni proizvodi – *terra sigillata*, staklene posude, luksuzne lampe i nakit (Sanader, 2004: 29).

U Cibalama rođena su i dva rimska cara, braća Valentinijan i Valens, 321. i 328. godine. Njihov je otac Gracijan bio uspješan rimski vojnik, napredovao je od službe tjelesnog čuvara do pretorijanskog prefekta, nakon čega se povukao na svoje imanje blizu Cibala. (Sanader, 2004: 30)

Izgled grada i život u njemu

Jedan od osnovnih problema istraživanja rimskih Cibala jest u činjenici da se one rasprostiru ispod današnjih Vinkovaca. Stoga nam nije u potpunosti poznata arhitektonska struktura grada. Ne možemo još

Tlocrt mładih i starijih cibalskih gradskih bedema

sa sigurnošću utvrditi položaj karda i dekumana³. Isto tako još ne znamo gdje se nalazio glavni gradski trg – forum, gdje su bili hramovi, gradska vijećnica i trgovine. Ipak, pronađeni su ostatci gradskog kupališta kao i brojni pokretni nalazi (Sanader, 2004: 29).

Smatra se da je grad bio prilično napučen i imao tjesne ulice s kućama na više katova, koje su se nizale jedna uz drugu. Stoga je grad, koji je obuhvaćao samo otprilike jednu četvrtinu današnjih dosta raštrkanih Vinkovaca, mogao imati veći broj stanovnika, nego što su Vinkovci imali početkom 20. stoljeća (Brunšmid, 1994: 23, 24).⁴

O pravnom položaju Cibala govore dva natpisa. Jedan od njih se nalazi na zavjetnom žrtveniku posvećenom božanstvima Liberu i Liberi, a žrtvenik im je posvetio Marcus Ulpius Fronto Aemilianus, gradski vijećnik (decurio) municipija Cibala. Drugi spomenik podigao je nepoznati svećenik donjopanonske pokrajine, možda duovir ili augur kolonije Cibala, zajedno sa osobom koja se zvala Marcellianus (Brunšmid, 1994: 22). U ta dva natpisa Cibalae se jednom nazivaju municipium, a drugi put colonia, što je pomoglo pri otkrivanju godina kada je grad stekao pojedini status.

Neki nam natpisi otkrivaju ponešto i o religioznom životu u gradu. Pronađeni su spomenici koji svjedoče o kultu Jupitera, Herkula, Neptuna, Fortune, Venere i Merkura. Osim tih rimskih kultova, zabilježen je i kult Sola i Lune, Mitre, ali i Nemeze. U Cibalae rano prodire i

² Isluženi vojnici koji su otpušteni iz vojske s nagradama, komadom plodne zemlje i statusom rimskog građanina.

³ Dvije glavne gradske ulice u rimskim gradovima koje se sijeku pod pravim kutem.

⁴ Početkom 20. stoljeća Vinkovci su imali oko 8 500 stanovnika.

Brončana skulptura rimske božice Venere, 2 - 3. st.

kršćanstvo, te je postojala kršćanska općina koja je kasnije prerasla u biskupiju (Sanader, 2004: 29, 30).

Za gradnju služile su Rimljanima većinom cigle, a kamen, koji je bilo teže nabaviti, samo se iznimno koristio u građevinske svrhe na javnim i odličnijim privatnim građevinama te na nadgrobni spomenicima. Bilo je raznih oblika i veličina cigle. Jednom vrstom tanjih ciglenih ploča oblagali bi se zidovi i stropovi. Neke prostorije znale su biti popločene mozaicima gdje su se raznobojnim kamenčićima (najobičnije su boje crvena, tamnomodra, bijela i žuta) izveli geometrijski ili figuralni likovi. Osobita vrsta šupljih kalica rabila se u svrhu zračnog grijanja i za odvođenje vode. Rimljani naime nisu imali u svojim sobama peći, nego je kod njih bilo u običaju centralno grijanje (Brunšmid, 1994: 24).

Rimljani su mnogo držali do zdrave pitke vode, no nemamo puno dokaza o tome je li u Cibalama postojao vodovod ili cisterna. Vjerojatno su Rimljani kopali i ozidavali zdence kao što se to i danas čini. U rimskim naseobinama redovito se nailazi na prostorije za kupanje (Brunšmid, 1994: 25).

Mnoge građevine u Cibalama pokazuju punu funkcionalnost tijekom većeg dijela 4. stoljeća, a među njima ističu se velike gradske kupelji, sustav za odvodnju otpadnih voda, žitnice, odnosno spremišta, kao i niz privatnih i javnih objekata. To nas upućuje na nesmetano

odvijanje temeljnih kasnorimskih urbanih aktivnosti i funkcija koje nisu bitno pomutili ni građanski ratovi niti sporadične navale izvanjskih napadača (Rapan Papeša, 2011a: 14).

Među gradskim kolegijima bilo je u Cibalama i društvo dobrovoljnih vatrogasaca koji su bili svrstani u *collegia fabrum et centonariorum* (Brunšmid, 1994: 23). Cibale su sve do kraja 4. stoljeća bile istaknut i razmjerno prosperitetan urbani centar u južnoj Panoniji.

Cestovna povezanost grada s ostatkom Carstva

Rimljani su nova područja povezivali cestama i mostovima uz pomoć kojih bi postizali bržu komunikaciju vojske i robe (Sanader, 2004: 26). Kvaliteta ceste izravno je ovisila o važnosti puta, o njegovoj vojnoj i gospodarskoj ulozi jer te su se dvije funkcije uvelike preklapale. Vojna tehnologija cestogradnje omogućila je napredak društva u cjelini (Matijašić, 2009: 196). Rimljani su cestogradnju u starom vijeku doveli do savršenstva ne samo tehnologijom nego i prostiranjem po svim zemljama koje su osvojili (Matijašić, 2009: 195).

Širina ceste nije bila uvijek jednaka, ali ih je bilo širokih pet ili šest metara, a sve su bile ukrašene mnogobrojnim spomen-stupovima u slavu careva i miljokazima s točnim podacima udaljenosti u rimskim miljama⁵. Carevi su se uvijek brinuli da ceste uvijek budu u dobrom stanju i da se mostovi popravljaju te se radi toga plaćala prolaznina i cestarina na glavnim cestama, a na mostovima mostarina (Šišić, 1962: 51, 52).

Municipije i kolonije u Panoniji povezivale su tri glavne cestovne komunikacije u kojima su Cibalae imale važnu ulogu. Jedna je duž rijeke Save (Neviodunum – Siscia – Sirmium), druga duž rijeke Drave (Poetovio – Iovia – Mursa – Cibalae – Sirmium), a treća dijagonalna (Siscia – Aquae Balissae – Cibalae) s nizom poprečnih poveznica (Matijašić, 2009: 23). One ceste koje su vodile prema Sirmiumu (današnja Sremska Mitrovica) bile su posebno važne i za čitavo Carstvo jer je odande išla glavna cesta prema Carigradu.

Trgovina i proizvodnja

Kad je u panonskim krajevima nakon markomanskih ratova zavladao mir, obrambena je funkcija Cibala oslabila, a trgovačka ojačala. Naime bio je grad vrlo dobro smješten i nalazio se u blizini važnih prometnica, ali i na plovnoj rijeci. Zahvaljujući plodnom tlu i bujnim šumama u okolici

5 1 rimska milja = 1482 metra

grada, može se pretpostaviti da se trgovalo i žitom i drvom. (Sanader, 2004: 31)

Premda amfore najčešće povezujemo isključivo s trgovinom u morskim krajevima, one su i na tim prostorima služile kao ambalaža za prijevoz različitih proizvoda. Često su dopremane iz velikih razdaljina i izniman su dokument o svakodnevnom životu Rimljana. U amforama prevozilo se maslinovo ulje, vino, sušeno voće i garum. Imale su važnu ulogu u opskrbi rimskih trupa na samom početku osvajanja. Također pokazuju trgovačke kontakte s različitim dijelovima Carstva i daju vrijedne podatke o prehrani i ukusu stanovništva nakon provedene romanizacije. Može se zaključiti da su Cibale trgovinom bile povezane s različitim dijelovima Rimskog Carstva. Proizvodi s Mediterana u Panoniju stizali su preko Akvileje, a zatim kopnenim putem do Siscije (Siscia). Iz Siscije mogli su transporti stići do Cibala ili riječnim putem Savom i Bosutom ili kopnenim putem (Ožanić, 2005: 140).

Ono što Cibalae izdvaja iz prosjeka rimske kolonije jest velik broj zabilježenih lončarskih peći - više od 60 (Rapan Papeša, 2011b: 206, 207). Keramičarska djelatnost je nekoć, kao i danas, razvijena zahvaljujući kvalitetnoj glini koja se vadila u neposrednoj gradskoj blizini, a prije svega bila je razvijena proizvodnja posuđa i građevinske opeke. Na to upućuju i nalazi unutar gradskog bedema i u njegovoj blizini (Sanader, 2004: 29).

U Cibalama izrađivane su posude visoke kvalitete koje imitiraju importiranu robu s reljefnim ukrasima (Cambi, 2002: 196). Uglavnom se proizvodila roba za lokalno tržište koja je mogla zadovoljavati velik dio potreba cijele provincije (Matijašić, 2009: 249).

U rimskim Cibalama bilo je zanatlija svake vrste što je potvrđeno nalazima tragova njihove djelatnosti, a to su oruđa kojima su se služili i predmeti koje su zanatlije izrađivali. Od lončara nam je ostao zemljani kalup gornje strane jedne rimske lampice, a tvornički pečati na rimskim lampicama jesu: CERALIS, FORTIS i SEXTI (Brunšmid, 1994: 25).

Materijalni ostaci

U Vinkovcima nađeno je oruđe koje su proizvodili lokalni cibalski obrtnici, poput *ascie* (sjekira), *dolabre* (slično današnjem krampu), dljeta, srpa, svrdla, noževa, pluga i sl. (Brunšmid, 1994: 27). Nađen je i rimski nakit, pri čemu se ističe koštana ukosnica, brončane ukosnice s glavicama u obliku sjedećih ptica, brončana naušnica, brončani privjesci i prstenje, te pozlaćene fibule (Brunšmid, 1994: 33).

Jedno od najvažnijih otkrića iz Vinkovaca je ono iz 1897. godine kada je nađen zid dužine 1,8 i širine 1,5 m. Zid je najvjerojatnije služio kad temelj nekakvom

Brončana figurica Fortune – najljepši predmet iz Cibala, 1. st.

spomeniku, ali nije sagrađen prije Konstantinova vremena. Iz spomenutog zida potječu sljedeći predmeti: kip boga Posejdona od bijelog mramora čiji je sačuvani dio visine 0,92 m, kip Herakla od bijelog mramora, visine 1,13 m bez baze, ulomak ploče od vapnenca na kojemu je prikazan lik boga Erosa, arhitektonski ulomci od vapnenca i ulomci sa slovima (Brunšmid, 1994: 27).

Od stranih proizvoda koji su uvezeni u Cibalae izdvaja se kipić božice Venere od kojeg nam je ostala samo gornja polovica. Božica je prikazana kako u podignutoj lijevoj ruci drži himation⁶ što ga je sa sebe skinula. (Brunšmid, 1994: 26).

Najljepši rimski predmet iz Vinkovaca jedna je brončana figurica Fortune, nađena neposredno blizu nekadašnjeg rimskog sjevernog gradskog zida. Figurica je visine 12,2 cm i potječe iz 1. stoljeća. Odjevena je dugim jonskim hitonom, a nedostaje joj kormilo u desnoj ruci i gornja polovica roga obilnosti. S obzirom na to da su oči figurice nekada bile posrebrene, a raspoznaju se i portretne crte, smatra se da je ta figurica portret jedne rimske carice, koja se prikazala kao Fortuna (Brunšmid, 1994: 34).

Pronađen je i brončani kipić potpuno nagog boga Erosa visine 12 cm, zatim kipić božice Venere visine 13,6 cm, također nage. Ona lijevom rukom pokriva svoje krilo, a desnu kao da podiže da bi sakrila grudi. Nađena je još i glava bika od pozlaćena bakra, pijetao od bronce, te olovna

6 Vrsta odjevnog predmeta u antici, sličnog plaštu.

Primjerak srebrnog posuđa iz Vinkovaca, 4. st.

pločica sa zavjetnim reljefom (Brunšmid, 1994: 37).

Većina predmeta iz rimskog vremena potječe iz grobova koji su otkriveni u velikom broju na svim stranama Vinkovaca izvan granica Cibala. U prvo su carsko doba Rimljani svoje mrtvace obično spaljivali, a od 4. stoljeća redovito pokapali (Brunšmid, 1994: 41).

Grobove su rado smještali kraj glavnih cesta uz koje su se često nizali nizovi lijepih nadgrobnih spomenika. Tako je bilo i u Vinkovcima (Brunšmid, 1994: 42). Od grobnih priloga nađene su: srebrne i brončane fibule, staklene posude, zlatno prstenje jednostavne izrade, zemljane posude, bakreni vrčevi, brončane posude, brončana dječja narukvica, željezna ploča od oklopa, dijelovi oružja, dugmad od bronce itd. (Brunšmid, 1994: 43).

Tijekom gotovo cijeloga 4. stoljeća zadržao je grad propulzivnost o čemu svjedoče brojni nalazi novca od vremena prve tetrarhije i konstantinske dinastije do careva druge polovine 4. stoljeća, ali i mnogi drugi pokretni nalazi, primjerice keramike, stakla, nakita, oruđa i oružja. Upravo iz toga kasnijeg razdoblja najzastupljeniji su primjerci novca koji pripadaju panonskim Flavijevcima, posebno Valentinijanu I., Valentu i Gracijanu (Rapan Papeša, 2011a: 14).

Prije dvije godine pronađeno je u Vinkovcima izuzetno vrijedno arheološko blago iz 4. stoljeća. Riječ je pedeset primjeraka luksuznog srebrnog posuđa od kojih je jedan dio i pozlaćen. Zdjele, plitice, tanjuri, pladnjevi, vrčevi, čaše i žlice zajedno teže više od trideset kilograma, a neke od njih urešene su životinjskim motivima, ljudskim likovima i prikazima arhitekture. Vrlo je teško procijeniti cijenu nađenog blaga, ali svakako su u pitanju vrtoglavi iznosi više od milijuna funti. (1)

Carska braća

Kao i neki drugi gradovi u ilirskim zemljama i Cibalae su rimskom carstvu dale vladare, a bili su to braća Valentinijan I. (364. – 375.) i njegov brat i suvladar Valens (364. – 378.). Otac tih rimskih careva Gracijan bio je rodom iz Cibala. O Gracijanu pripovijedalo se da je već kao dječak bio izvanredno jak. Bio je uspješan vojnik i pratio ga je glas jakog i spretnog čovjeka te je zato brzo načinio karijeru. Bio je tjelesni čuvar (protector), pukovnik (tribunus) i vojskovođa u pokrajini Africi. Nakon mnogo godina s istim činom upravljao je britanskom vojskom, a kada je odslužio i časno odstupio, vratio se kući u Cibalae gdje je spokojno živio (Brunšmid, 1994: 19).

Novčić cara Valensa – na stražnjoj strani prikazan zajedno s bratom Valentinijanom I., 4. st.

Valentinijan I. rodio se 321. u Cibalama. Uzdigao se do zapovjedništva druge schole štitonoša (scutarii), a proglašen je carem 364. godine. Bio je razmjerno obrazovan čovjek i uspio je održati red u vojsci i državnoj upravi. Jedina mu je mana bila što je bio previše nagao i okrutan. Preminuo je u Bregeciju od moždanog udara kada se preko svake mjere razljutio na kvadske poslanike koji su došli pred njega. (Brunšmid, 1994: 19). Valentinijan jest zasnovao dinastiju, te su njegovi sinovi Gracijan i Valentinijan II. sjedili na rimskom carskom prijestolju, a obojica su umrla nasilnom smrću (Brunšmid, 1994: 20).

Valentinijan I. uzeo je za suvladara svoga brata Valensa koji je u svemu zaostajao za njim. Rodio se u Cibalama 328. g. i služio u vojsci (Brunšmid, 1994: 19) Bio je niska rasta i tamnopus, a na jedno je oko slabo vidio. Odgoj mu je bio slab, imao je loše manire i bio katkada okrutan. Bio je Arijanac⁷ dok je njegov brat pristajao uz nicejsku vjeroispovijest. Izgorio je u jednoj kolibi kod Hadrianopola kamo je pobjegao od Gota i teško je ranjen u bitci (Brunšmid, 1994: 20).

⁷ Pripadnik arijanske hereze. Arijanstvo jest krivovjerje koje je propovijedao aleksandrijski svećenik Arije. Glavna ideja te hereze je da Isus Krist nije ravnopravan Bogu Ocu i da nije vječan kao on.

Bitke kod Cibala

Današnji Vinkovci nalazili su se na sjecištu nekoliko kopnenih putova koji povezuju dolinu Save s Podunavljem, te nije slučajno da se u antičko doba upravo kraj Vinkovaca vodilo nekoliko važnih bitaka (Matijašić, 2009: 226).

Prvi su put Vinkovci u rimskoj povijesti imali iznimno važnu ulogu u vrijeme rata koji se vodio između rimskog cara Konstantina Velikog i Licinija jer je prva odlučna bitka bila pod zidovima Cibala. O toj bitci opširno govori Zosim, a nekoliko podataka se sačuvalo i u Valesija. Povod neizbježnom ratu uslijed čestih razmirica našao je Konstatin u Licinijevu neizručivanju rođaka Senecija, a uz to Konstantina jest uvrijedilo, što su njegovi kipovi i likovi u Emoni (Ljubljana), koja je ležala u Licinijevoj državi, bili porušeni (Brunšmid, 1994: 16). Bitka se u starijoj literaturi redovito datirala u 314. g., no numizmatički materijal, kao i prikazi Licinija na Konstantinovu slavoluku građenome 315. g., u kombinaciji s Konstatinovim itinerarom doveli su do zaključka da se bitka kod Cibala mogla održati tek 316. g (Rapan Papeša, 2011b: 212).

Kada je Konstantin bez najave rata prešao Alpe, skupio je Licinije svoju vojsku od 35 000 pješaka i konjanika u Cibalama. Licinije se utaborio na ravnici, a Konstantin protegnuo svoj bojni red i uzduž jednog brežuljka (Brunšmid, 1994: 16). Došao je do Cibala sa zapadne strane sa 20 000 pješaka i konjanika. Na brijegu, koji je močvarom rastavljen od grada, poredao je svoju vojsku tako da je naprijed postavio konjaništvo koje je imalo zadaću forsirati prolaz uskom cestom što je vodila kroz močvaru, a to je prvotno uspjelo (Brunšmid, 1994: 17).

U zoru 8. listopada 316.⁸ započela je vrlo žestoka bitka koja je trajala sve do navečer dok nije pobijedilo desno krilo Konstantinove vojske koje je vodio sam car. Neprijatelji su krenuli u bijeg, a Licinije s velikim dijelom svoga konjaništva pobjegao je u Sirmium. Odatle je sa sobom poveo suprugu i sina te odnio državnu blagajnu u Daciju i porušio most na Savi da ga Konstantin ne bi mogao brzo slijediti. Licinije je na kraju morao priznati poraz i na mardijskom polju u Trakiji sklapa mir s Konstantinom (Brunšmid, 1994: 17).

Još jednom bile su Cibalae važan grad u građanskom ratu. Bilo je to 351. godine kada se Konstancije II. morao boriti za prijestolje protiv uzurpatora Magnencija koji se u Galiciji proglasio za cara. Nakon prve bitke kod Siscije Konstancije se povukao u Cibalae gdje je sagradio utvrđen logor (Brunšmid, 1994: 17).

Logor je s gradom spajao most, sagrađen od brodova, koji se u slučaju potrebe lako i brzo mogao rastaviti. Uz

šatore za vojsku nalazio se po sredini logora sjajan carski šator, a po riječima izvjestitelja bio je logor tako velik i lijep, da ni u čemu nije zaostajao za raskošno uređenim gradovima. Dok je Magnencije pustošio od Siscije do Sirmija, bio je Konstancije utaboren u Cibalama, a Cibalae se Magnencije nije usudio napasti (Brunšmid, 1994: 18).

U jesen je Magnenciju postalo jasno da mora negdje prezimiti s vojskom te polazi osvojiti grad Mursu. Konstantin kreće sa svojom vojskom od 80 000 vojnika u pomoć Mursi i kasno poslijepodne 28. rujna 351. zametnula se ispod Murse strašna bitka koja se otegnula daleko u noć. Magnencije nije raspolagao tako snažnom i uvježbanom vojskom kao Konstancije i morao je preobučen bježati iz Panonije nakon što je umalo pao u ropstvo. U toj bitci bio je takav pokolj da ga je državna vojna sila još mnogo godina osjećala. Na Magnencijevoj strani palo je navodno 24 000, a na Konstancijevoj 30 000 vojnika (Brunšmid, 1994: 18). Konstancije nije sam sudjelovao u bitci, nego je bio u jednoj crkvi izvan gradskih zidina s mursijskim biskupom Valensom koji je bio Arijanac (Brunšmid, 1994: 18-19).

Cibalae – kršćanska zajednica

Kršćanstvo su na prostor Panonije u 3. stoljeću proširili trgovci, radnici i kršćanski vojnici koji su dolazili ovamo, naročito s Istoka. U to doba bilo je biskupa u Sirmiju, Mursi, Sisciji, ali i u Cibalama. Crkvena organizacija u Panoniji razvila se poslije Milanskog edikta. Na čelu bio je sirmijski biskup kao metropolit (Šišić, 1962: 59).

Sigurno se zna da je u biskupskoj stolici u 4. stoljeću sjedio Euzebij te je umro mučeničkom smrću (Brunšmid, 1994: 20). Bio je vjerojatno sin nekog obrtnika ili klesara. Rođen je oko 200. godine. Nakon što je prošao gradske i crkvene škole postaje biskup u tada već razvijenom i vrlo angažiranom pastoralnom centru. Prema sv. Polionu biskup Euzebij stradao je u vrijeme korizme 252. godine, za vrijeme cara Decija, a stradao je pod progoniteljem Valerijem (Ulman, 1990: 24). Osim podataka o biskupu Euzebiju iz 3. stoljeća nisu sačuvani pisani podaci o imenima njegovih nasljednika. Eventualno spominje se panonski biskup Gaj kojemu u izvorima nije zabilježena biskupija, a vjerojatno misli se na Cibale (Rapan Papeša, 2011b: 211).

Osim sv. Euzebija još su dvojica kršćana bili mučenici, prvi Tiballus o kojem se ne zna ništa поближе, a drugi sv. Polion. Sv. Polion bio je prvi lektor (primus lector) na crkvi u Cibalama u doba vladavine careva Dioklecijana i Maksimijana. Godine 303. izdan je nalog kojime su počeli progone kršćana. Tog se posla prihvatio namjesnik Donje Panonije Probus, koji je u Cibalama pred sebe izveo Poliona na ispitivanje. Sv. Polion odbio je prinijeti žrtvu državnim

8 Brunšmid krivo navodi 314. godinu.

Digitalna rekonstrukcija bazilike na lokalitetu Kamenica, 4. st.

bogovima pa ga je Probus osudio na smrt. Spaljen je jednu rimsku milju daleko od grada 28. travnja 304. godine (Brunšmid, 1994: 20). Opis Polionove mučeničke smrti nalazimo u Mučeničkom spisu sv. Poliona čiji je originalni dokument kasnije prerađen (Rapan Papeša, 2011b: 211).

Prije nekoliko godina na lokalitetu Kamenica kod Vinkovaca počela su istraživanja ostataka velikog ranokršćanskog kompleksa koji se prostire na više od 6000 kvadratnih metara, od kojih je površina od 3600 kvadrata opasana zidom. Unutar opasanog dijela nalazi se bazilika veličine 35 puta 15 metara, a unutar nje je mauzolej dok je oko nje niz popratnih objekata – kapelica, zidanih grobnica i dr. Izvan zidanog kompleksa nalaze se skromnije grobnice. Pronađene su tri važnije grobnice. Smatra se da su bile opljačkane još u antičko vrijeme. Takva cemeterijalna bazilika izvan naseljenog mjesta u blizini groblja nije dosad pronađena ni u jednom kontinentalnom dijelu Hrvatske. (2)

Moguće je da je kompleks podigao Valentinijan ili Valens jer su carevi imali običaj podići velebna zdanja u svom rodnom gradu. Taj martirijalno-cemeterijalni kompleks nastao je na mjestu ladanjske vile (villa rustica) - prema nekim mišljenjima, imanju koje je pripadalo ocu obojice careva Gracijanu. Kompleks je vjerojatno izgrađen u čast svetog Poliona, cibalskog mučenika iz vremena

Dioklecijanovih progona (Rapan Papeša, 2011a: 15).

Pretpostavlja se da je u 4. stoljeću Ecclesia Cibaltarum imala veću baziliku, s krstionicom, hospicijem i širim pastoralnim centrom u samom gradu Cibalae (Ulman, 1990: 17).

Jedan od rijetkih pronađenih sarkofaga u Panoniji potječe iz Vinkovaca. Njegov oblik identičan je dalmatinskim primjercima. On ima središnju anepigrafsku tabulu te ukrase koji su vjerojatno naknadno uklesani (rozeta i riba), što bi upućivalo i na kršćanski karakter spomenika (Camb, 2002: 273).

Propadanje grada u kasnoj antici

Podjelom carstva pred kraj 4. stoljeća položaj Dalmacije i Panonije znatno se pogoršao. U državnompravnom pogledu bile su dodijeljene Zapadu dok je težište carstva u to doba bio Istok gdje je procvatelo novo snažno središte u Carigradu. Vojna snaga provincija na Zapadu nije više dostajala za obranu, a situaciju su pogoršale i svađe dvojice vojskovođa, Stilihona na Zapadu i Rufina na Istoku (Šišić, 1962: 62).

Bez naročita povoda provalio je Atila 441. g. iz sadašnje velike ugarske ravnice na balkanski poluotok.

Huni jesu osvojili današnju slavonsku ravnicu sa Sirmijem i tako prekinuli Dalmaciji svaku vezu s linijom donjeg Dunava. Tada je i organizacija panonske crkve pretrpjela težak udarac (Šišić, 1962: 62).

Cibale su u kasnoj antici doživjele bitnu redukciju i degradaciju urbanog prostora što je bio proces koji se događao i drugdje u Panoniji, ali i u Rimskom Carstvu općenito. Pojedine su gradske cjeline i građevine izgubile prvotnu namjenu, a nedvojbena je postalo sve teže održavati infrastrukturu Cibala. Gradske su terme vremenom prestale raditi, kao i sustav odvodnje otpadnih voda. Nazadovalo je i gradsko gospodarstvo, sve dok na koncu nije potpuno zamrlo. Čini se da je situacija za Cibalae bila utoliko teža što izostaje bilo kakvo svjedočanstvo o tome da je u 5. stoljeću ondje stolovao biskup (Rapan Papeša, 2011a: 18).

Obično se uzima da su u navalama barbarskih plemena Cibalae bile temeljito razorene, premda arheološka istraživanja dosada nisu pružila dokaze o pustošenju. Neophodno je istaknuti kako napadi na gradove i općenito naselja nisu podrazumijevali njihovo fizičko uništenje, nego prvenstveno pljačku imovine, uroda i stoke te odvođenje zarobljenika radi otkupa. Udarac jest bio dovoljno snažan da iz temelja protrese cibalsku gradsku zajednicu. Vrlo vjerojatno su tada ozbiljno oštećene gradske fortifikacije, a grad je od tog vremena bio izložen postupnom propadanju (Rapan Papeša, 2011a: 17).

Grad nije odmah prestao postojati o čemu svjedoči i Justinijanova darovnica iz 536. g. u kojoj se navodi da car benediktincima daruje posjede s područja Cibala. To je ujedno i posljednji pisani antički izvor u kojem se spominje ime grada (Sanader, 2004: 30).

Zaključak

Obuhvatiti svu povijest grada kao što su bile Cibalae u jednom članku zaista je nemoguća misija. Stoga su ovdje navedeni samo ključni podaci i najvažniji događaji da bi što bolje razumjeli kako je otprilike izgledao život u našoj blizini u rimsko vrijeme. Nažalost, mnogo toga nikada nećemo otkriti jer se rimske Cibalae najvećim dijelom rasprostiru upravo ispod današnjih Vinkovaca. Ali iz onoga čime raspolažemo, može se zaključiti da su Cibalae bile smještene na pogodnom terenu, dobro cestovno povezane s ostatkom Panonije pa i šire, da se u njima vodio aktivan gradski život, da je grad imao razvijenu trgovinu i proizvodnju keramike te da su u njemu postojali i kultovi rimskih božanstava, a kasnije i razvijena kršćanska zajednica. Bio je jedan od najvažnijih i najvećih gradova u Panoniji i ostavio je svakako velik pečat u povijesti ovih prostora.

Summary

Miroslav Kujundžić – Roman Cibalae

Vinkovci is a historically rich city located in eastern Croatia. It is also one of the only settlements in Croatia, possibly even Europe, which has been constantly populated since the Neolithic Era. During the time of the Roman Empire, the city existed under the name of Cibalae (later Colonia Aurelia Cibalae). Its importance in the local area was great along with the fact that it was one of the biggest urban centres in Pannonia. The city's position in the background of the Danube limes contributed to the fast growth and the later decadence of the city.

Literatura

1. Brunšmid, Josip, 1994. *Colonia Aurelia Cibalae*, Slavonica, Vinkovci
2. Cambi, Nenad, 2002. *Antika*, Naklada ljevak, Zagreb
3. Dizdar, Marko; Radman Livaja, Ivan, 2004. *Nalaz naoružanja iz Vrtne ulice u Vinkovcima*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Vol.21 No.1, Zagreb, str. 37. - 53.
4. Matijašić, Robert, 2009. *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Leykam International, Zagreb
5. Ožanić, Ivana, 2005. *Tipovi amfora iz Cibala*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. 1, No. 98, Split, 133. - 149.
6. Rapan Papeša, Anita, 2011a. *Postrimski grad u južnoj Panoniji: primjer Cibala*, *Scrinia slavonica* 11, Slavonski Brod, 7-30.
7. Rapan Papeša, Anita, 2011b. *Topografija Cibala u kasnoj antici*, *Opusc. archaeol.* 35, Zagreb, 189. - 224.
8. Sanader, Mirjana, 2004. *Antički gradovi u Hrvatskoj*, Školska knjiga, Zagreb
9. Šišić, Ferdo, 1962. *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Matica hrvatska, Zagreb
10. Ulman, Alojzija, 1990. *Sakralni objekti Cibalae*, *Croatica Christiana Periodica*, Vol.14 No.26, Zagreb, str. 1. - 30.

Internetski izvori

1. <http://www.novilist.hr/Kultura/Ostalo/U-sredistu-Vinkovaca-pronadeno-50-komada-antickog-srebrnog-posuda-bлаго-vece-od-Seusovog>, (30. kolovoza 2014.)
2. <http://dalje.com/hr-zivot/arheoloski-radovi-naranokrscanskoj-bazilici-u-vinkovcima/487326>, (30. kolovoza 2014.)